

Törzskönyvezett gyógyszerkészítmények 1943-ban.

1. Magyarországi gyógyszergyártó patikák és készítményeik

Kata Mihály¹, Gyéresi Árpád²

¹Szegedi Tudományegyetem, Gyógyszertechnológiai Intézet, ²Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem, Gyógyszerészeti Kémiai Tanszék

Kivonat

1943 óta hosszú idő – 73 év – múlt el ahhoz, hogy áttekintsük a magyarországi közforgalmú gyógyszertárak gyári készítményeket előállító tevékenységét, ezt objektíven tudjuk értékelni, és lássuk az akkori gyógyszerészek innovatív és menedzsment munkásságát.

Kulcsszavak: gyógyszergyártás, történet, törzskönyvezett gyógyszerek

Registered preparations in 1943. 1. Public pharmacies producing registered medicines and their preparations in Hungary

Long time that is 73 years passed from 1943, we are able to survey the activity of pharmacists in public pharmacies producing registered medicines, to value it objectively and to see innovative and management activity of Hungarian pharmacists at that time.

Keywords: drug manufacturing, history, registered drugs

1943 nyarán – fél évvel a sztálingrádi csata után – a Magyar Királyi Országos Közegészségügyi Intézet (OKI) 882+20 oldalas kötetet jelentetett meg, amelynek témája és címe: *A Magyarországon forgalomba hozatalra engedélyezett, törzskönyvezett gyógyszerkészítmények III. hivatalos jegyzéke* [1]. Különlegessége az, hogy – mások mellett – mind az Erdélyben, mind pedig a mai Magyarország területén működő gyógyszertárak nevét, telephelyét, készítményeit és azok összetételét is tartalmazza. Ennél fogva kitűnő történeti áttekintési lehetőséget biztosít a gyógyszertárakban akkor előállított törzskönyvezett készítményekről.

Szerzők – fenti kiadvány alapján – ismertetik és elemzik a patikai gyógyszergyártás korabeli lehetőségeit, egyúttal következtetések levonására is módjuk adódik.

A kiadvány

Figyelemre méltó, hogy az előszót *prof. dr. Schulek Elemér**, a jeles gyógyszeranalitikus írta. Öt idézzük: „Nyugodt lelkiismerettel bocsátjuk útjára a könyvet, abban a tudatban, hogy a gyógyszerkülönlegességek stb. forgalmának szabályozásával a gyógyszerellátás ügyét előbbre vittük anélkül, hogy a haladás útját elzártuk volna. Ezt bizonyítja az is, hogy a rendezés adminisztratív és a gyógyszervizsgálatok metodikai nehézségeit legyőzve a kérdést oly módon szabályoztuk, hogy a nyilvántartásnak és ellenőrzésnek Magyarországon bevezetett rendszere a külföld részéről is elismerésben részesült és követésre talált”. (*M. Kir. Országos Közegészségügyi Intézet igazgatója, egyetemi ny. rk. tanár).

Az 1940-es évek elején – a bécsi döntések következtében – Magyarország történetében jelentős változások voltak: mind az ország területe, mind lakosságának száma gyarapodott. A konszolidációt követően szükségessé vált az új helyzet rögzítése, egyúttal – területünkön

Dr. Gyéresi Árpád
540143 Marosvásárhely - Târgu Mureș
Aleea Cornisa nr. 4 ap. 16
E-mail: agyeresi@gmail.com

maradva – a gyógyszerészek és a lakosság tájékoztatása a gyógyszerészet megváltozott körülményeiről. Az említett könyv e célt szolgálta.

A Magyarországon forgalomba hozatalra engedélyezett, törzskönyvezett gyógyszerkészítmények III. hivatalos jegyzéke [1] fontosabb fejezetei:

- a törzskönyvezés, ill. engedélyezés alapjául szolgáló rendeletek,
- a gyógyszerek biológiai meghatározásának alapelvei, ezen belül:
 - nemzetközi standardok és nemzetközi egységek; ld. hormonok, digitalis, vitaminok (A, B1, C, D), strophanthus, neosalvarsan (!),
 - szerobakteriológiai készítmények értékmérési módjai és egységei, ill.
- cégjegyzék.
- A hivatalos jegyzék fő rovatai:
- I. rovat: a készítmény törzskönyvi száma (tk. sz., amelyt a készítmény címkéjén fel kellett tüntetni),
- II. rovat: a készítmény neve, előállító és forgalomba hozó cég, csomagolások,
- III. rovat: engedélyezett fogyasztói és felára,
- IV. rovat: összetétel (szabványrövidítésekkel).

A kötet lényegesen nagyobb részét – természetesen – a gyógyszeriparban gyártott készítmények ismertetése teszi ki.

A fejezetek egyike az akkori magyarországi közforgalmú gyógyszertárakban előállított – kis túlzással mintegy gyártott – és forgalomba hozatalra engedélyezett, törzskönyvezett gyógyszerkészítményeket ismerteti abból a célból, hogy e lehetőségekről az ország gyógyszerészei tájékozódjanak. A témát a Magyarország és az Erdély területén működő gyógyszertárak szerinti bontásban dolgozzuk fel (nem idevéve a Felvidéken és a Délvidéken működő gyógyszertárakat).

A gyógyszerészek közül többen erdélyi származásúak [2]. Azokban az években a IV. Magyar Gyógyszerkönyv volt érvényben [3].

Gyógyszertárak és gyógyszerkészítményeik

Témánknál maradva – a kötet adatai szerint – a mai Magyarország területén 50 gyógyszertárban és 1 gyógyszertári laboratóriumban összesen 158, forgalomba hozatalra engedélyezett, törzskönyvezett gyógyszerkészítményt állítottak elő.

A 28 gyógyszerforma a következő volt: asztma elleni cigaretták, orális cseppek, csokoládék, elixírek, drazsék, emulziók, granulátumok, gyógyborok (kínabor, tokaji szamorodni és vasbor), illóolajok, keményítő- és zselatin-kapszulák, kenőcsök, kivonatok, mellszörpök, olajok és illatosított olajok, injekciók, oldatok, pasztillák, pilulák, bevételre szánt porok, sebtapaszkok, szeszes oldatok, szirupok, tabletták és drázsírozott tabletták, teák s végbélkúpok. Néhányuk fölött eljárt az idő, ugyanakkor többségüket ma is alkalmazzuk, sőt, kiemeljük, hogy elődeink jól felismerték a tendenciákat, és e téren tevékenységük között több úttörőnek tekintendő.

Deér Ödön Jó Pásztor nevű gyógyszertárában és gyógyszertári laboratóriumában (Budapest) összesen 29 féle készítményt – 19 immunbiológiai preparátumot, közöttük 7 vakcinát, 4 antigént, 1 toxint és 7 immunbiológiai diagnosztikumot, ill. tablettákat és oldatot – állítottak elő.

E törzskönyvezett készítményekben meglepően színes a feldolgozott 52 gyógynövény skálája, nevezetesen: *Absinthii herba*, *Agrimoniae herba*, *Althaeae folium*, *Cacao pulvis*, *Calendulae flos*, *Cascarillae cortex*, *Centauri herba*, *Chamomillae flos*, *Chelidonii radix*, *Colocynthis fructus*, *Coriandri fructus*, *Datura meteloides folium*, *Daturae tatulae folium*, *Digitalis purpureae folium*, *Equisetii herba*, *Eryngii radix*, *Frangulae cortex*, *Galeopsidis herba*, *Gentianae radix*, *Gummi arabicum*, *Hederae herba*, *Helianthi herba*, *Hyoscyami folium*, *Ivarancusae radix*, *Jalapae radix et resina*, *Juniperi fructus*, *Liquiritiae radix*, *Malvae flos*, *Marrubii herba*, *Millefolii herba*, *Myrrha*, *Papaveris capita*, *Petroselinii radix*, *Plantaginis herba*, *Polygalae herba*, *Polypodii radix*, *Pulmonariae herba*, *Rhei radix*, *Resina pini*, *Rutae herba*, *Salicis cortex*, *Scillae siccatae pulvis*, *Senegae radix*, *Sennae folium*, *Stramonii folium*, *Thymi herba*, *Tragacanthae pulvis*, *Trifolii folium*, *Uvae ursi folium* és *Zingiberis pulvis*. Tömeges használatuk egyrészt az évszázadokon át történt gondos népi megfigyelésen alapult, másrészt szükség is volt rájuk, mivel lényegesen kevesebb szintetikus szer volt.

Tízféle illóolajat és egy-egy balzsamot és pixet is feldolgoztak: *Oleum amygdalarum amarum*, *Ol. camphorae aetherae*, *Ol. cinnamomi*, *Ol. citri*, *Ol. foeniculi*, *Ol. menthae*, *Ol. pini silvestris*, *Ol. rosae*, *Ol. rosmarini* és *Ol. terebenthinae*, ill. *Balsamum vitae* és *Pix redestillata*. Az illóolajok feldolgozása azóta jelentősen visszaesett.

Számos galenikumot alkalmaztak, köztük a következőket:

- *Alum. acet. tart. sol.* és *Sol. arsenicalis Fowleri*,

- *Aqua menthae piperitae*, *Aqua plumbica* és *Aqua rosae*,
- *Extractum aloës*, *Extr. belladonnae*, *Extr. capsici fluidum*, *Extr. cascarae sagradae*, *Extr. castanae equinae*, *Extr. chelidonii*, *Extr. chinae*, *Extr. frangulae*, *Extr. hamamelis spissum*, *Extr. kolae siccum*, *Extr. malti spissum*, *Extr. myrtilli*, *Extr. piscidae*, *Extr. rhei*, *Extr. strychni siccum*, *Extr. valerianae* és *Extr. vervenes*, két főzet,
- *Spiritus juniperi* és *Spir. sinapis*,
- *Syrupus aurantii*,
- *Tinctura absinthii*, *Tinct. aromatica*, *Tinct. aurantii*, *Tinct. capsici*, *Tinct. chamomillae*, *Tinct. chinae*, *Tinct. cinnamomi*, *Tinct. conduranginis* és *Tinct. galangae*,
- *Vinum album*, *Vinum samorodni* és *China vasbor*, továbbá
- *Emplastrum minii ad ustum*, *Pasta guarana* és *Sapo kalinus*.

A sok galenikum használatát indokolja a magisztrális készítmények viszonylag nagy gyakorisága (ami a mai Magyarországon kb. 1% körül lehet, főleg külsőleges cseppek, szemészeti és gyermekgyógyászati készítmények, ill. gyógyszeres kenőcsök – utóbbiak esetében a bőrgyógyász gyakran egy vagy több törzskönyvezett gyári készítményt rendel).

Az összesen 158, forgalomba hozatalra engedélyezett, törzskönyvezett gyógyszerkészítményben – a már említettekén túl – további **151 kémiai hatóanyagot** is feldolgoztak. A már nyugdíjas, azaz szépkorú kollégáink előtt ezek a szerek jól ismertek. Tökéletesen tükrözik a korabeli gyógyszerkincset (vegyük tekintetbe, hogy a penicillint először 1940-ben használták)!

Nos, ami a másfél száz hatóanyagot illeti, 58%-ukat ma is használjuk, ami egyúttal azt is jelenti, hogy 42%-uk viszont kikerült a gyógyszerészi gyakorlatból. Ezek közé tartoznak az arzén-, bizmut- és ólomvegyületek, oxalátok, organikus ezüstvegyületek, bizonyos glicerinfoszfatok, kálium-guajakolszulfonát stb. Ma már nem gondolnánk a rádium-kloridról és a rádium-bromidról, ill. a nátrium-metavanadátról, hogy 70 éve még tabletták, ill. szirup hatóanyaga volt...

További statisztikai adatok

A gyógyszerterek megoszlása:

- 37 gyógyszertár nagy-budapesti (ideértve az egykori önálló Kispesztet, Pestszentlőrincet és Rákosszentmihályt is),
- 5 nagyvárosi (1-1 győri és miskolci, ill. 3 debreceni),

- 6 városi (Dunaföldvár, Heves, Makó, Pápa, Orosháza és Sopron) és

- 3 községi (Bács, Nagyatád és Büdsszentmihály).

A készítmények forgalmazásának volumene:

- • 29 készítményt – a legtöbbet – forgalmazott Deér Ödön Jó Pásztor Gyógyszertára és gyógyszerértékelő laboratóriuma,
- • 12 készítményt Zahoránszky Ervin Kárpátalja Gyógyszertára,
- • 10-et Kormos Aladár Magyar Király Gyógyszertára és
- • hetet-hetet forgalmazott Bayer Antal Kereszt, ill. Kalán és dr. Balló Hunnia Gyógyszertára. Valamennyi Budapesten működött.

Leggyakoribb előfordulások:

- drogok közül a *Sennae fol.* 5-ször,
- illóolajok közül az *Ol. rosmarini* 3-szor,
- galenikumok közül a *kivonatok* 21-szer,
- kémiai vegyületek közül az *amidazofen* és a *fenobarbitál* 9-9-szer, ill.
- gyógyszerformák tekintetében a 158 készítmény között 41 *tabletta* található (25,4%).

A készítményeket rendelő orvosok.

A gyógyszerterek esetenként feltüntették a készítményeket rendelő orvosok nevét, pl. dr. Molnár József-féle tea (Budapest) vagy dr. Schiffmann-féle asztmapor és asztmatea (Budapest), ill. Dr. Kiss-antigén (Budapest).

Következtetések

Az elmúlt 70 évben mind az orvosi praxisban, mind a gyógyszeres terápiában korábban elképzelhetetlen fejlődésnek lehetünk tanúi. E dolgozatnak nem célja még csak a fontosabb sikerek ismertetése sem! Kiemeljük azonban, hogy néhány klasszikus („örök”) hatóanyag mellett a gyógyszerkincs igen jelentős mértékben kicserélődött, egyeseket új terápiás területen is alkalmaznak (aszpirin), mások használata erősen visszaszorulóban van (talkum, vazelin). Egész sor új módon ható szintetikus farmakont fejlesztettek ki. Új fogalom a biofarmácia és a gyógyszerészi gondozás. A gyógyszerteretchnológia ez idő alatt fejlődött tudománnyá. A korszerű gyógyszeripar produktivitása szintén imponáló. Fontos eredmény az is, hogy a gyógyszerészhallgatóknak oktatjuk a gyógyszerhatástant. S mindez az állatorvosi gyógyszerkészítményekre is hasonlóan érvényes.

Bár 70 évvel ezelőtt a törzskönyvezett gyári készítmények száma egyre növekvő tendenciát mutatott – mint

láttuk, tabletták esetében 25%-os volt –, mindamellett még mindig *gyógyszerkülönlegességnek*, azaz *specialitásnak* számítottak.

A gyógyszerészek közül – túl azon, hogy elsődleges feladatuk a lakosság gyógyszerrel történő ellátása (bár ezen újabban osztozunk a benzintöltő állomásokkal) és a betegek gyógyszerési gondozása – elég sokan jelentős mértékben hozzájárultak általában a haladás szolgálatahoz is: több kémiai elem felfedezése, alkaloidok feltárása és kémiai szerkezetük tisztázása fűződik nevükhöz, néhányan a műszaki és technikai haladás úttörői voltak, mások az irodalomban, vagy a művészetekben alkottak maradandót stb.

Elődeink 70 éve ehhez úgy járultak hozzá, hogy patikájukban számos forgalomba hozatalra engedélyezett, törzskönyvezett gyógyszerkészítményt gyártottak, hadakozva és versenybe lépve az egyre erősebbé váló gyógyszeriparral. Volt ebben akkor intuíció, innováció, menedzsment és bátorság is.

Tevékenységük előtt tisztelettel hajtunk fejet...

Irodalom

1. A Magyarországon forgalomba hozatalra engedélyezett, törzskönyvezett gyógyszerkészítmények hivatalos jegyzéke (lezárva: 1943. évi június hó 26-án; 882 oldal) és annak 1. számú pótlása (lezárva 1943. évi november hó 13-án; 20 oldal). Kiadó: M. Kir. Országos Közegészségügyi Intézet, Budapest, 1943.
2. Péter H. Mária: Az erdélyi gyógyszerészet magyar vonatkozásai, 2. javított és bővített kiadás, I-II. kötet. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, Kolozsvár, 2013.
3. Magyar Gyógyszerkönyv IV. kiadás - Pharmacopoea Hungarica editio IV. Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, 1934.